

**ROMEINSE GRAVEN
OP DE LANDGOEDEREN LÖTHE
EN NIEUW ELSENHOF
TE LEUTH – GEMEENTE UBBERGEN**

Elly N.A. Heirbaut
Jeroen Wildenberg

met bijdragen van

Ivo Hermsen
Jan Thijssen

© 2010 Gemeente Nijmegen, Bureau Archeologie en Monumenten

Romeinse graven op de landgoederen Lötke en Nieuw Elsenhof te Leuth – Gemeente Ubbergen

E.N.A. Heirbaut & J.J.A.J. Wildenberg,
met bijdragen van I.C.G. Hermsen & J.R.A.M. Thijssen

Vormgeving: R.M.H.C. Mols
Tekstredactie: E.N.A. Heirbaut

In opdracht van: R. Daamen B.V.

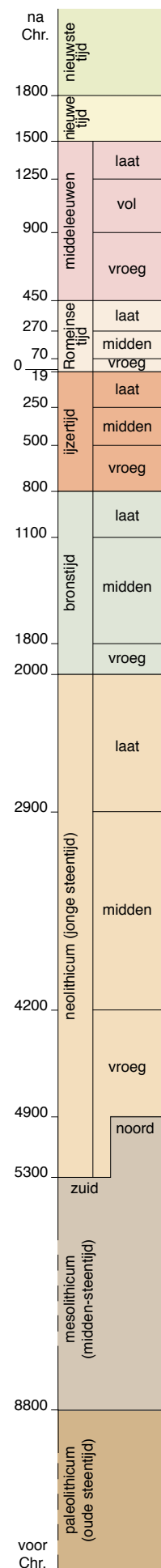
Autorisatie: E.N.A. Heirbaut

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j°, het besluit van 29 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen).

Voor het overnemen van gedeelte(n) van deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De Gemeente Nijmegen aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without the written permission from the publisher.

ROMEINSE GRAVEN OP DE LANDGOEDEREN LÖTHE EN NIEUW ELSENHOF TE LEUTH - GEMEENTE UBBERGEN

1 INLEIDING

In verband met de aanleg van de twee nieuwe landgoederen Löthe en Nieuw Elsenhof aan de Botsestraat in Leuth is archeologisch onderzoek uitgevoerd om te onderzoeken welke archeologische resten zich in de bodem bevinden, en om na te gaan in welke mate de grondwerkzaamheden deze archeologische resten zouden bedreigen.¹ Volgens de archeologische beleidsadvieskaart van de gemeente Ubbergen ligt het terrein in een gebied met een middelmatige tot hoge archeologische verwachting.² In 2006 heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. een bureau- en inventariserend veldonderzoek in de vorm van boringen uitgevoerd.³ In opdracht van R. Daamen B.V. is op basis hiervan een vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven uitgevoerd door Bureau Archeologie en Monumenten gemeente Nijmegen. Het onderzoeksgebied, gelegen aan de rand van het kerkdorp Leuth, was tot voor kort vooral in gebruik als bouw- en grasland.

Figuur 1. De locatie van het onderzoeksgebied.

RM

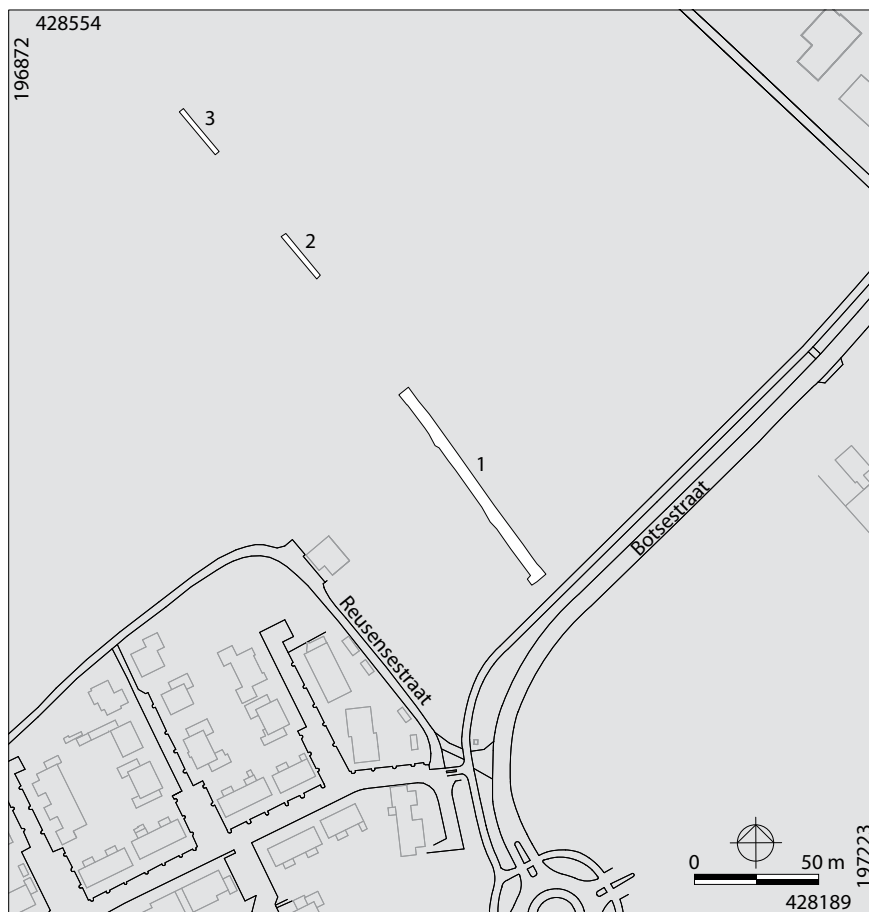
1.1 Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied

Provincie:	Gelderland
Gemeente:	Ubbergen
Plaats:	Leuth
Toponiem:	Landgoederen Löthe en Nieuw Elsenhof
Kadastrale gegevens:	Gem. Ubbergen, Leuth, sectie E, nrs. 45, 59 en 71
Kaartblad:	40D
Centrale coördinaten:	197.089/428.327; 197.030/428.408; 196.997/428.446; 196.942/428.514
Bevoegd gezag:	Gemeente Ubbergen, contact M. Jetten
Opdrachtgever:	R. Daamen B.V.
Projectverantwoordelijke:	H. van Enckevort
Archis2-onderzoeks- meldingsnummer:	21063

¹ PvE: H. van Enckevort & J.J.A.J. Wildenberg, 2007: *Programma van Eisen, gemeente Ubbergen, Botsestraat (N840)/Bredestraat*, Nijmegen.

² Willemsse 2005.

³ Boemaars 2006.

Figuur 2. Puttenkaart.

TW

Archis2-onderzoeksnummer:	18176
Projectcode:	Le3
Complex en codering:	nederzetting (NX); crematie grafveld (GVC)
Periode(n):	late bronstijd (BRONSL), vroege ijzertijd (IJZV), midden-Romeinse tijd (ROMM)
Geomorfologische context:	rivieroeverwal
NAP hoogte maaiveld:	10,90 m +NAP
Maximale diepte onderzoek:	10,00 m +NAP
Uitvoering van het veldwerk:	29 januari–6 februari 2007
Uitvoering van het veldwerk:	Camilla Huss (veldtechnicus), Tom Kearns, Bas Kokke, Jeroen Oosterbaan, Marijke Pennings, Andy Sorensen, Martijn Spinder, Sandor Veldman (veldtechnicus)
Coördinatie van het veldwerk:	Kees Brok (senior veldtechnicus)
Beheer en plaats vondsten en documentatie:	Bureau Archeologie en Monumenten gemeente Nijmegen

1.2 Historische achtergrond van het gebied en vooronderzoek

Het plangebied ligt in een zone met oever- op beddingafzettingen die deel uitmaken van de Leuthse stroomgordel.⁴ Deze stroomgordel dateert van rond 2490 voor Chr. tot ca. 190 voor Chr. Geomorfologisch staat het terrein te boek als rivieroeverwal en bestaat het uit kalkloze ooivaaggronden, te weten zware zavel en lichte klei.⁵

In de omgeving van het plangebied zijn diverse vondstwaarnemingen vanaf de ijzertijd tot en met de nieuwe tijd gedaan. In de directe nabijheid zijn sporen van een Romeins grafveld en nederzettingen uit de ijzertijd en Romeinse tijd gevonden.⁶ Zo is bijvoorbeeld op het terrein aan de andere kant van de Botsestraat in 1999–2000 door Bureau Archeologie en Monumenten van de gemeente Nijmegen een grafveld uit de

⁴ Berendsen *et al.* 2001; Berendsen & Stouthamer 2001.

⁵ Stiboka 1975; Boemaars 2006.

⁶ Het gaat dan om o.a. Archis2-waarneming 47060.

Figuur 3. Graf 2 is volgens de kwadrantenmethode gecoupeerd, waarbij tussen elk kwadrant een wand is blijven staan. MS

midden-Romeinse tijd opgegraven. Op het onderzoeksterrein zelf zijn scherven uit de periode vanaf de ijzertijd tot en met de late middeleeuwen aangetroffen.⁷ Hierdoor is de verwachting dat in het plangebied nederzettingssporen vanaf de ijzertijd tot en met de late middeleeuwen en een Romeins grafveld aangetroffen zullen worden.

Het kadastrale minuutplan uit 1820 en andere historische plattegronden, bijvoorbeeld de Historische Atlas van Gelderland (No. 534 Gent, herzien in 1903), tonen geen bebouwing ter plekke.⁸

1.3 Vraagstellingen

Omdat onbekend was of er zich archeologische resten op het terrein bevinden, is een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. Doel van het onderzoek was de aard, kwaliteit, ouderdom, omvang en diepte van de archeologische resten vast te stellen en eventueel te bergen.

Omdat het onderzoeksterrein de laatste eeuwen als bouw- en grasland dienst heeft gedaan, kunnen eventuele sporen nog grotendeels intact zijn. Ten zuiden van het nieuw aan te leggen landhuis Nieuw Elsenhof zijn diverse oppervlaktevondsten verzameld. Het door RAAP uitgevoerde booronderzoek geeft echter geen duidelijkheid over de begrenzing en oppervlakte van de vindplaats. Het booronderzoek heeft immers geen archeologische vondsten opgeleverd. Verwacht wordt dat tijdens het proefsleuvenonderzoek voornamelijk aardewerkfragmenten aangetroffen zullen worden. Andere voorwerpen, zoals metaal, kunnen in goede staat verkeren maar dit is afhankelijk van de zuurtegraad van de bodem en de diepte van het grondwater. Plantaardige resten kunnen in verkolde toestand nog in de bodem aanwezig zijn.

1.4 Methodiek

Drie werkputten, gelegen in elkaars verlengde, zijn haaks op de Botsestraat aangelegd (fig. 2). De eerste werkput is de langste (5 x 93 m) en is aan het zuidoostelijke einde iets uitgebreid omwille van graf 1. Beide andere werkputten meten 2 x 22 m. De bovengrond is machinaal verwijderd terwijl de grond is afgespeurd naar vondsten met behulp van een metaaldetector. Ook alle vlakken en sporen zijn hiermee afgezocht. Vondsten zijn in 10 m lange vakken verzameld en waar mogelijk zijn ze gekoppeld aan sporen. Het niveau waarop de archeologische sporen zichtbaar zijn geworden, is opgeschaafd en gedocumenteerd. De sporen zijn gecoupeerd waarbij eventuele vondsten aan vullingen zijn toegewezen. Daarna zijn de sporen afgewerkt. Monsters zijn alleen genomen

⁷ Ter plekke betreft het de Archis2-waarnemingen 106116 en 106462.

⁸ Van Eck 2005; Van der Leest, Stam & Wonink 2005.

indien de vullingen van een spoor daartoe aanleiding hebben gegeven. Delen van de werkputprofielen zijn gedocumenteerd.

De aangetroffen Romeinse graven zijn volgens een specifieke methode opgegraven. Bij graf 1 is er in eerste instantie vanuit gegaan dat het een verploegd graf betrof dat voor een deel buiten de werkput lag. Er is eerst een coupe haaks op de putwand geplaatst en vervolgens is de werkputwand plaatselijk te verdiepen zodat een dwarscoupe over het graf ontstond. Uit deze coupe is gebleken dat het graf nog grotendeels intact was. Hierop is de werkput plaatselijk uitgebreid zodat de rest van het graf ook onderzocht kon worden. Door dit deel van het graf is een coupe gezet in het verlengde van de eerste coupe. Het graf is bemonsterd.

Graf 2, gelegen op enkele meters ten noordwesten van graf 1, is eerst in het vlak gedocumenteerd. Vervolgens is het onderzocht aan de hand van de kwadrantenmethode. Tussen elk kwadrant is een damwand blijven staan zodat de opbouw van het graf duidelijk zichtbaar bleef en vondsten gemakkelijk aan specifieke vullingen gekoppeld konden worden (fig. 3). De vulling van graf 2 is volledig verzameld zodat dit gezeefd kon worden.

2 BODEMOPBOUW

De ligging van de proefsleuven in elkaars verlengde biedt een goed inzicht in de opbouw van het terrein, althans langs een noordwestelijk–zuidoostelijke lijn (fig. 2). Het verval van het terrein in noordwestelijke richting is zeer gering: over een lengte van 235 m bedraagt deze ongeveer 20 cm. De bodemopbouw van het terrein is in alle werkputten gelijk. Van boven naar beneden zijn de volgende lagen te onderscheiden:

Figuur 4. Bodemopbouw.

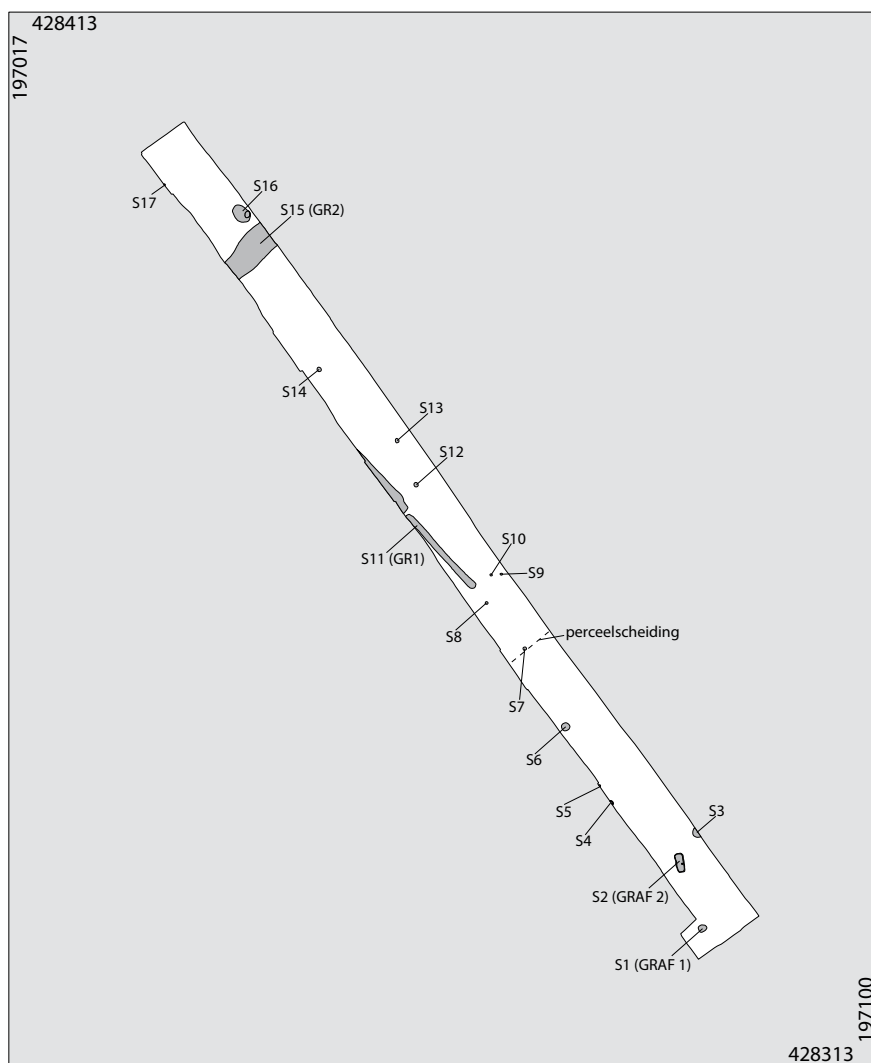
CH

- 1 bouwvoor. Deze grijze laag wordt gekenmerkt door een zandige kleiige textuur.
- 2 een bruine kleiig zandige laag (B-horizont). Door het veelvuldig ploegen van het terrein is de onderkant van de bouwvoor vermengd geraakt met de bovenkant van de bruine laag. Dit heeft geresulteerd in een lichtere kleur en de aanwezigheid van meer mangaan. De laag zelf vertoont een homogene bruine kleur. De overgang met de onderliggende laag vertoont zeer veel bioactiviteit: o.a. door mollengangen is de grens tussen beide lagen niet scherp te trekken. In deze laag zijn de Romeinse graven ingegraven, tot in het gele zand van de onderliggende laag.
- 3 een iets grijs bruin gevlekt geel zandige laag.

Uit deze opbouw komt duidelijk naar voren dat we hier te maken hebben met een volledig andere opbouw dan wat aan de andere kant van de Botsestraat is vastgesteld. Tijdens de opgraving Lel zijn op een diep niveau, temidden van wat een geulenlandschap lijkt te zijn geweest, sporen en vondsten uit de late prehistorie aangetroffen in kleiige pakketten.⁹ Uit de geomorfologische kaart blijkt dat hier een fossiele stroomgordel ligt die op basis van ¹⁴C-dateringen en vondsten gedateerd kan worden in de periode laat-neolithicum tot late ijzertijd.¹⁰ Deze pakketten zijn niet teruggevonden op het voorliggende onderzoeksterrein: hier zijn zandige pakketten aangetroffen, bestaande uit grijs gevlekt geel zand. Deze zandige pakketten kunnen vermoedelijk geïnterpreteerd worden als oeverafzettingen.¹¹ Ter hoogte van de Botsestraat kan een rivieroeverwal

9 De gegevens van de opgraving Lel zijn op het moment van rapportage nog niet uitgewerkt. Wat hier wordt weergegeven is dan ook te beschouwen als voorlopige resultaten.

10 Boemaars 2006.

Figuur 5. Sporenoverzicht put 1.

TW

vermoed worden, wat verklaart waarom de bodemopbouw aan weerszijden van de weg zo verschillend is.

Het geulenlandschap ten zuiden van de Botsestraat is op het einde van de late prehistorie afgedekt waardoor het oorspronkelijke geaccidenteerde karakter verdween. Tijdens de Romeinse periode zijn de graven ingegraven in deze afdekkende lagen. Ten opzichte van het onderzoeksterrein Le3 zal dit terrein echter nog wel lager hebben gelegen. Ter hoogte van de Botsestraat heeft vermoedelijk een Romeinse weg gelopen.¹² Dit is niet verwonderlijk: op deze plaats lijkt het landschap zijn hoogste punt te kennen want in noordelijke richting loopt het weer af. Na de Romeinse periode is er weinig aan het landschap veranderd. Dit wil zeggen dat het huidige maaiveld waarschijnlijk overeenkomt met het maaiveld tijdens de Romeinse tijd.

3 ROMEINSE GRAVEN

Omdat in 1999–2000 aan de overkant van de Botsestraat een deel van een Romeins grafveld is opgegraven, waarvan de begrenzing in noordwestelijke richting niet duidelijk is geworden, is tijdens het proefsleuvenonderzoek rekening gehouden met de aanwezigheid van enkele graven op het onderzoeksterrein. Volgens de verwachting zijn twee graven, beide gelegen in het zuidoostelijke deel van werkput 1, aangetroffen (fig. 5).

11 Boemaars 2006, 10–11.

12 Vgl. Van der Gaauw & Soenius 1993. Alle vindplaatsen lijken zich te concentreren langs de huidige Botsestraat richting Millingen., waardoor een weg vermoed kan worden.

Bijzettingen in de Romeinse tijd zijn divers van aard. Bechert heeft in 1980 een terminologie van de graven opgesteld, gebaseerd op de aan- of afwezigheid van resten

van de brandstapel en de concentratie of verstrooiing van de menselijke resten in de graven.¹³ Haalebos en Hiddink hebben op basis van hun opgravingen een typologische indeling gemaakt van graven.¹⁴ In de analyse van de twee graven baseren we ons op de typologie van Hiddink en volstaat het te verwijzen naar het desbetreffende graftype.

Beide graven worden beschreven aan de hand van een aantal criteria:

- grafnummer: De grafnummers zijn weergegeven op het sporenoverzicht (fig. 5). Per (mogelijk) graf is een detailtekening (schaal 1:20) en/of foto afgebeeld.
- graftype: volgens de typologie van Hiddink.
- afmetingen en vorm van de grafkuil.
- randstructuren.
- inventaris van het graf: Het in de sporen aangetroffen vondstmateriaal is als een onderdeel van de inventaris beschouwd en voorzien van een volgnummer. In sommige gevallen is het mogelijk dat vondsten niet tot de originele bijzetting van een graf behoren, maar daarin door intrusie of opspit terecht zijn gekomen. Deze vondsten worden in de catalogus onderaan de inventarislijst als laatste benoemd. Deze vondsten zijn niet meegenomen in de interpretatie en de datering van het graf.

De presentatie van de vondsten, hun eventuele vorm, type¹⁵ en baksel wordt voorafgegaan door het aantal fragmenten. In het geval van het uit klei vervaardigde vaatwerk is het aantal rand-, wand- en bodemscherven (rss/wss/bss) vermeld. Van het aardewerk is aangegeven of het verbrand dan wel onverbrand is. Soms is er daarbij sprake van gedeeltelijk verbrand aardewerk; deze fragmenten zijn tot het verbrande aardewerk gerekend. Wel kan opgemerkt worden dat bij het ruwwandig reducerend gebakken aardewerk soms moeilijk vast te stellen is of dit verbrand is. Van bouw materiaal of houtskool wordt volstaan met de vermelding van het gewicht in grammen. IJzeren nagels waarbij de afmeting wordt aangegeven zijn altijd gemeten vanaf de (afgebroken) punt tot en met de kop. Bij de aantallen nagels is het minimale aantal nagels aangegeven. Mogelijk zijn er per graf meer nagels aanwezig geweest. In een aantal gevallen zijn meerdere nagels – tijdens de verbranding – aaneen gesmolten. In dergelijke ijzerklompen zijn alleen de duidelijk zichtbaar te onderscheiden ijzeren nagels met kop geteld, in de overige gevallen is één individu geteld.

Het materiaal wordt altijd in dezelfde volgorde en als volgt beschreven: handgevoormd aardewerk, Romeins gedraaid aardewerk (*terra sigillata*, *terra nigra*, geveerd aardewerk, gladwandig aardewerk, wrijfschalen, *dolia*, ruwwandig aardewerk), glas, metaal (brons, ijzer), gebakken klei, bouw materiaal, natuursteen, bewerkt bot/been en andere organische materialen en houtskool. Materiaal waarvan wordt aangenomen dat het als opspit of door verstoring in het graf terecht is gekomen is onderaan de inventarislijst toegevoegd, per periode en in eenzelfde volgorde als bovenstaand. De voorwerpen van aardewerk zijn op schaal 1:4 en het metaal 1:1 afgebeeld. Indien hiervan is afgeweken, wordt dit vermeld.

- gecremeerd menselijk bot: Er wordt alleen vermeld hoeveel gecremeerd menselijk bot is aangetroffen. Determinatie van het botmateriaal is binnen dit project niet uitgevoerd, maar zal in toekomstig onderzoek (de uitwerking van het grafveld Lel) uitgevoerd worden.

Graf 1

graftype: graftype C (brandgraf).

afmetingen en vorm van de grafkuil: 80 x 65 cm. Ovale kuil.

randstructuren: geen.

grafinventaris:

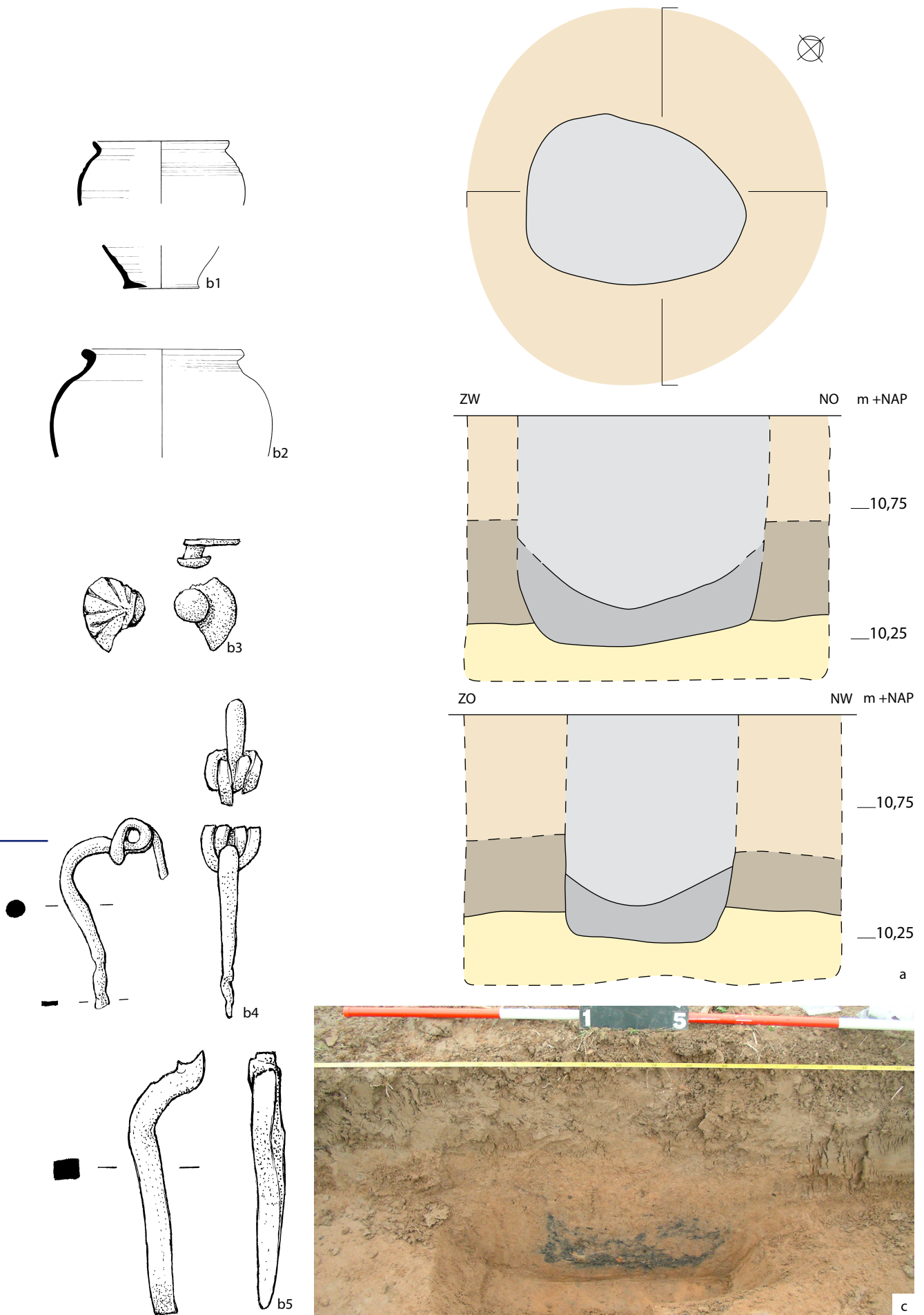
- 06/50/04, Belgische waar, *terra nigra*, parelurn Holwerda BW 28, verbrand.
- 03/24/00, pot in ruwwandig aardewerk, Stuart 201, verbrand.
- 01/19/01, pot in handgevoormd aardewerk, verbrand.
- fragment van een draad*fibula*, brons, verbrand (fig. 6.b4).
- fragment van een *strigilis* (?), brons, verbrand.
- 3 fragmenten beslag (?), brons, verbrand.
- 6 beslagnageltjes, brons, verbrand (fig. 6.b3).
- 7 stuks gesmolten brons, verbrand.
- fragment indet., brons, verbrand.
- fragment indet, brons + ijzeren nagel, verbrand.

13 Bechert 1980, zie ook: Van Enckevort & Magnée-Nentjes 2007 en Hendriks & Magnée-Nentjes 2008.

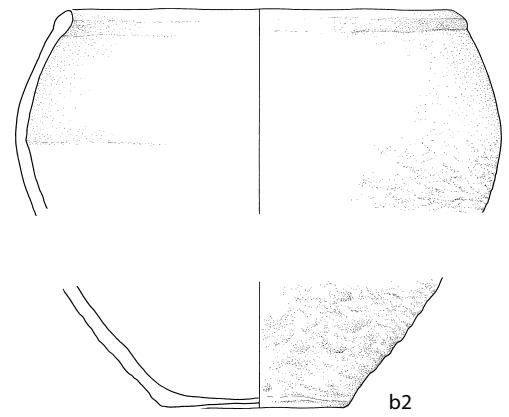
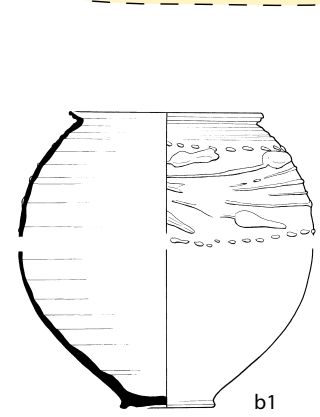
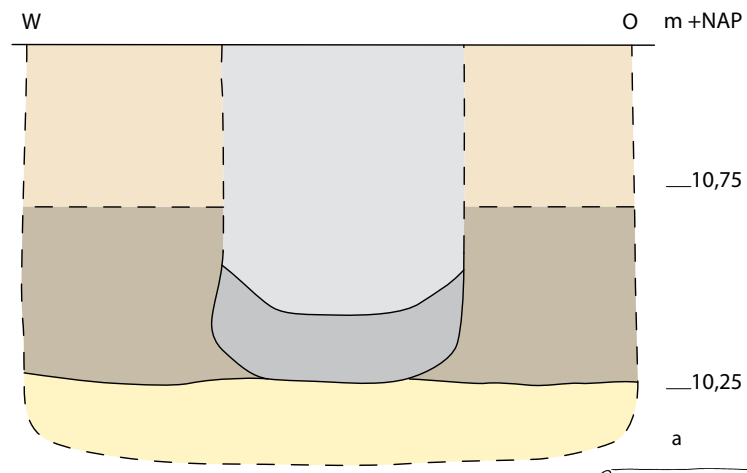
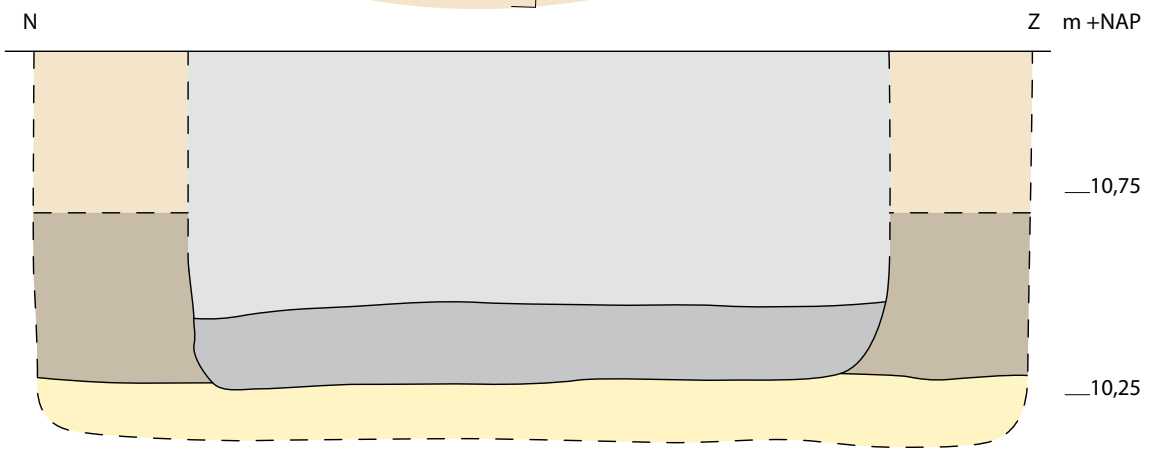
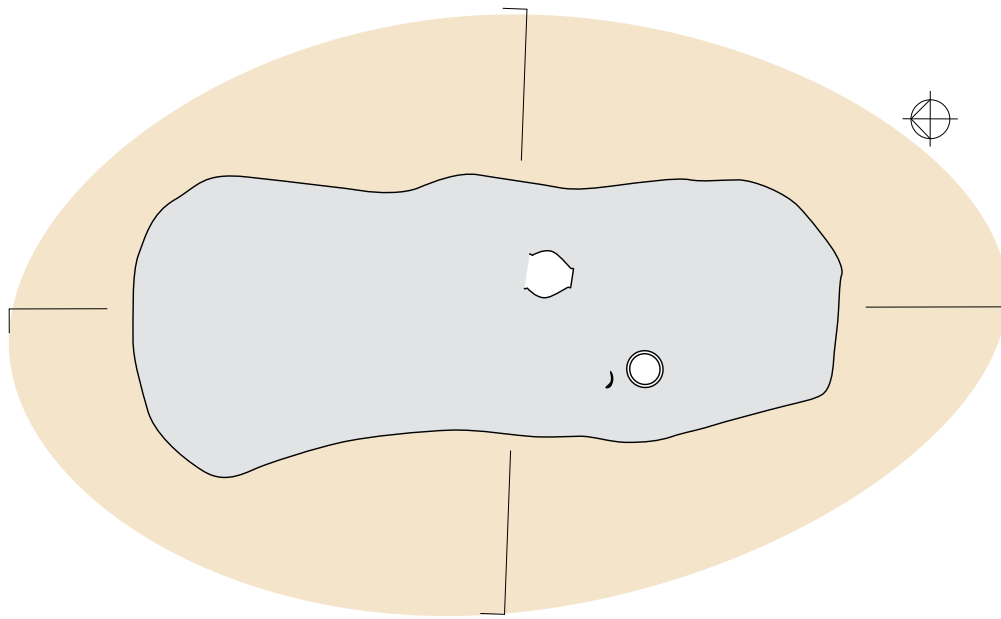
14 Haalebos 1990, 13; Hiddink 1998, 38; 2003, 112–123.

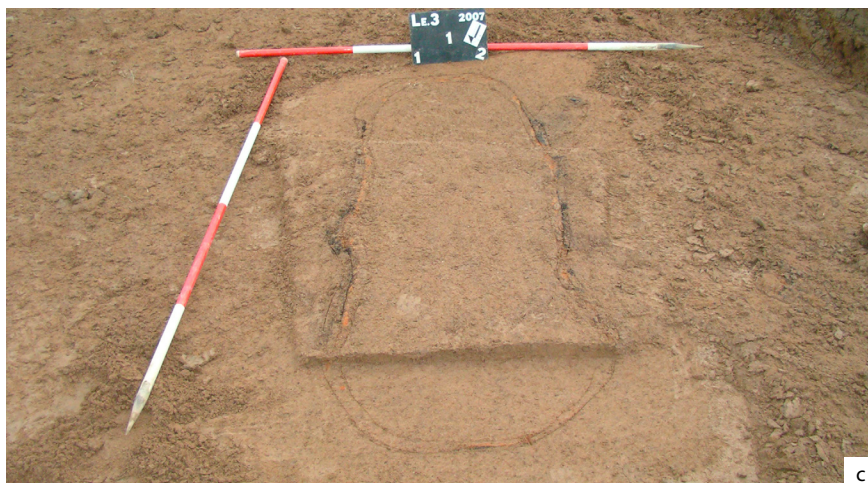
15 De type-aanduidingen van het keramieken vaatwerk zijn gebaseerd op de volgende publicaties: Holwerda 1941; Holwerda 1944; Stuart 1977a; Stuart 1977b.

Figuur 6. Graf I.

Figuur 7. Graf 2.

EH/RM/RR/??

- fragment van een draadfibula (?), ijzer, vierkante doorsnede, verbrand (fig. 6.b5).
- 15 schoenspijkers, ijzer, verbrand.
- fragmenten van 38 nagels, ijzer, verbrand.
- 66,6 gr houtskool.
- gecremeerd menselijk/dierlijk bot: 354 gr.

Graf 2

graftype: graftype F (*bustumgraf*).

afmetingen en vorm van de grafkuil: 170 x 55 cm. Rechthoekige kuil.

randstructuren: geen.

grafinventaris:

- 06/97/02, geverfde beker (techniek A) met *barbotine*, Stuart 1, verbrand (fig. 7.b1).
- 13/138/7/01, pot van handgevormd aardewerk, met oor, verbrand (fig. 7.b2).
- fragment van een bronzen *fibula*, type niet meer te bepalen, verbrand.
- 75 gr houtskool
- gecremeerd menselijk/dierlijk bot: 250 gr.

4 OVERIGE SPOREN

Alleen in werkput 1 zijn sporen waargenomen (fig. 5). Naast de eerder besproken graven gaat het om 15 sporen: twee greppels (S1.11, 15), drie kuilen (S1.3, 6, 16) en tien paalsporen (S1.4–5, 8–10, 12–14).

Uit een nabij verleden stammen beide greppels en minstens één paalspoor (S1.7). Greppel 1 (S1.11), aangetroffen halverwege de werkput tegen de putwand aan, heeft een noordwest–zuidoostelijke oriëntatie. De greppel is ongeveer 50 cm breed. Tijdens dit onderzoek is de onderkant van de greppel niet bereikt. De bovenste vullingen worden gekenmerkt door bruin grijs zand tot kleiig zand en zijn bovendien nat. Wat betreft vondsten is slechts één baksteenfragment uit de nieuwe tijd aangetroffen. De tweede greppel (S1.15) heeft een verloop dat hier haaks op staat. Deze greppel is 2,5 tot 3,0 m breed. Hij is niet gecoupeerd maar afgaande op de vullingen kan deze greppel als sloot geïnterpreteerd worden. Twee vondsten zijn verzameld: een baksteenfragment uit de nieuwe tijd en een fragment van een ijzeren scharnier dat niet nader te dateren is. Het is niet duidelijk of beide greppels op elkaar aansluiten. Paalspoor S1.7 heeft tot de erfscheiding behoort die het perceel van de familie Daamen (noordelijk gelegen) afscheidde van dat van de kerk (zuidelijk gelegen). Andere paalsporen zijn niet herkend, maar dit is mogelijk te wijten aan het feit dat zij niet tot in het gele zand zijn ingegraven maar slechts tot in de B-horizont waarin zij niet of zeer moeilijk te herkennen zijn. De erfscheiding loopt nagenoeg parallel met greppel 2.

De overige sporen dateren uit de prehistorie. Slechts weinig sporen hebben vondsten opgeleverd maar de vulling verschilt sterk van deze van de sporen uit de nieuwe en nieuwste tijd. Van twee van de drie kuilen resteert nog maar weinig. Uitgaande van het gegeven dat het maaiveld vanaf de late prehistorie niet sterk veranderd is, blijken deze sporen niet zeer diep ingegraven te zijn. Eén kuil (S1.16) valt op door de hoeveelheid aardewerk die hij heeft opgeleverd: van de 139 handgevormde scherven die in werkput 1 zijn verzameld, zijn 51 scherven uit deze kuil afkomstig (zie hoofdstuk 5). Vanaf het aangelegde vlak is de kuil nog 42 cm diep. Hij is opgevuld met donkergrijs zandige klei. Buiten aardewerk bevatte deze kuil geen andere vondsten.

De paalsporen tenslotte liggen verspreid en kunnen niet tot een structuur herleid worden. Mogelijk hebben S1.9–10 deel uitgemaakt van een structuur maar dit is niet te achterhalen. Over het algemeen blijken deze paalsporen (allen paalgaten op uitzondering van één paalkuil waarin nog een paalgat zichtbaar is) tamelijk diep ingegraven te zijn, en resteert minimaal 16 cm en maximaal 32 cm onder vlakniveau. Enkele paalgaten ter hoogte van de Romeinse graven hebben niet meer dan acht handgevormde scherven opgeleverd (zie hoofdstuk 5).

Dat enkele kuilen en paalsporen op het terrein zijn aangetroffen wijst er op dat er zich in de buurt van het onderzoeksterrein een nederzetting uit de prehistorie of de vroeg-Romeinse tijd bevindt. Omdat er slechts weinig sporen zijn gevonden in werkput 1 en geen sporen in werkputten 2 en 3, kunnen we aannemen dat we ons hier in de randzone van de nederzetting bevinden. Tijdens het onderzoek aan de overkant van de Botsestraat zijn, zoals eerder opgemerkt, sporen en vondsten uit de late prehistorie (ijzertijd?) gevonden. Dat de veronderstelde nederzetting hier te zoeken is, lijkt zeer waarschijnlijk.

16 'Gruis', oftewel scherven met een oppervlak kleiner dan 3 cm², zijn buiten beschouwing gelaten.

5 HANDGEVORMD AARDEWERK UIT DE PREHISTORIE

Ivo Hermesen

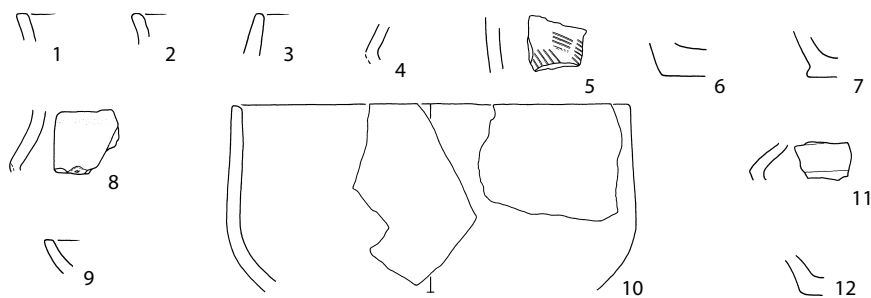
Tijdens het onderzoek aan de Botsestraat zijn in totaal 139 fragmenten prehistorisch aardewerk tevoorschijn gekomen. Deze scherven zijn afkomstig van maximaal 133 stuks vaatwerk.¹⁶ Handgevormd aardewerk is uitsluitend aangetroffen in werkput 1. In de bovengrond (de bouwvoor en de B-horizont) zijn tijdens de aanleg van deze werkput alleen in de zuidelijke 60 m fragmenten prehistorisch aardewerk gevonden (met een concentratie in de eerste 30 m van de werkput): in totaal 80 scherven van maximaal 76 exemplaren. In de ondergrond bevinden zich verspreid in deze zone enkele paalsporen en een kuil, waaruit in totaal niet meer dan acht scherven (van zeven verschillende stuks vaatwerk) zijn geborgen. De rest van het handgevormde aardewerk is afkomstig uit de afzijdig gelegen kuil S1.16 in het noorden van werkput 1. Omdat de vondstinhoud van dit spoor een gesloten vondstcomplex voorstelt wordt het aardewerk uit dit spoor in deze paragraaf apart behandeld.

Het handgevormde aardewerk van de Botsestraat is overwegend zacht tot matig hard gebakken. De kern van dit aardewerk is meestal donkergrijs of bruin-grijs. Het buitenoppervlak is doorgaans iets lichter grijs tot bruin van kleur. Dit betekent dat het meeste aardewerk is gebakken in een reducerend, zuurstofarm milieu. Minder dan een derde heeft een licht bruinrood tot lichtbruin oppervlak. Een beperkt deel van het aardewerk is duidelijk secundair verbrand.

Over het algemeen is het aangetroffen handgevormde aardewerk sterk gefragmenteerd. Van minder dan 10% van de scherven bedraagt de grootste afmeting meer dan 4 cm. De grootste scherven zijn afkomstig uit de sporen. Als gevolg van de overwegend geringe scherfgrootte laat het karakter van de afwerking van het oppervlak van het aardewerk zich niet altijd met zekerheid bepalen. Een bijkomend probleem is dat tijdens het wassen van de scherven het oppervlak van veel zachte scherven is afgesleten.

Uit tabel 1 laten zich verschillende kenmerken van het in de bovengrond van werkput 1 aangetroffen handgevormde aardewerk afleiden. Opvallend is dat de meeste baksels veel fijn zand bevatten. Dit kan van nature in de klei aanwezig zijn geweest. Heel regelmatig is als verschraling potgruis toegevoegd. Grove minerale verschraling, in de vorm van kwartsgruis, is in maar enkele scherven aanwezig. In Zuid-Nederland is verschraling met kwartsgruis typerend voor prehistorisch aardewerk uit de periode tot en met het begin van de late bronstijd. Op kleinere schaal is het in de regio ook nog aan te treffen in de vroege ijzertijd.¹⁷ Zodoende moet het hier beschreven aardewerk binnen het tijdvak van de late bronstijd tot en met de Romeinse tijd dateren. Vanwege het ontbreken van scherven Romeins gedraaid aardewerk in werkput 1 dateert dit materiaal uiterlijk tot in de vroeg-Romeinse tijd. Een prehistorische ouderdom wordt door de specifieke aard van het materiaal bevestigd. Zo lijken aardewerkvormen die karakteristiek zijn voor de periode rond en na het begin van de jaartelling niet voor te komen en ontbreekt plantaardige verschraling, dat in de Romeinse tijd met enige regelmaat wordt aangetroffen.

Uit de kleine scherven laten zich nauwelijks potvormen afleiden. Uit de bovengrond komen zes randfragmenten handgevormd aardewerk. In alle gevallen betreft dit aardewerk met onverdikte randen. Twee van de potten en/of kommen waartoe deze hebben behoord bezitten duidelijk een hals. Het overige vaatwerk kan zowel een-, twee- als drieledig zijn geweest. De twee zeker drieledige vormen aardewerk vertonen een bijna identieke, heel licht uitstaande hals en afgeplatte rand. Eén exemplaar hiervan is verschaald met een combinatie van zand en potgruis en glad afgewerkt (fig. 8.1), het andere is verschaald met potgruis en gepolijst (fig. 8.2). Een andere randscherf is afkomstig van een pot of kom met een rechte, glad afgewerkte kegelvormige hals. Dit exemplaar is verschaald met potgruis en bezit een afgeplatte rand (fig. 8.3). Deze aardewerkvormen zijn goed bekend uit de late bronstijd tot en met de midden-ijzertijd. Eén wandscherf

Figuur 8. Selectie van het prehistorisch, handgevormd aardewerk. Schaal 1:4. AS

is mogelijk afkomstig van een kom, pot of schaal met een scherpe wandknik (fig. 8.4). Dit fenomeen komt vaak voor in de late bronstijd en de midden-ijzertijd. De wanddikte van het handgevormde aardewerk uit de bovengrond van werkput 1 varieert tussen 3 en 10 mm, met een gemiddelde tussen 7 en 8 mm. Slechts een klein gedeelte, ca. 5%, van het aardewerk, bezit een besmeten – dat wil zeggen met klodders klei bewust opgeruwd – oppervlak. Een dergelijk laag aandeel besmeten aardewerk is vooral bekend uit de gevorderde late bronstijd en het begin van de vroege ijzertijd.¹⁸ Het aardewerk is nauwelijks versierd. Er zijn geen scherven met randversiering aangetroffen en slechts één wandscherf met kamstreekversiering (fig. 8.5). Dit suggereert een datering in de ijzertijd of op zijn vroegst in de late fase van de late bronstijd, in de 9e eeuw voor Chr.¹⁹ Wat betreft de vorm van de bodems van het aardewerk kan worden opgemerkt dat zowel bodems met een directe, scherpe overgang van het standvlak naar de wand voorkomen (fig. 8.6) als een bodem met een schuin naar buiten uitgestulpte standplaat (fig. 8.7). Alle kenmerken samen genomen, kan het in de bovengrond van werkput 1 aangetroffen handgevormde aardewerk worden gedateerd in de periode vanaf het einde van de late bronstijd tot en met het begin van de midden-ijzertijd, tussen ca. 900 en 400 voor Chr. Een specifiekere toewijzing is op basis van het weinige materiaal niet mogelijk.

De hiervoor beschreven vondsten zijn afkomstig van verschillende niveaus in de cultuurlaag die grondsporen in de ondergrond afdekt. In vijf van deze sporen is handgevormd aardewerk aanwezig (S1.6, 8, 10, 13 en 16). S1.13 bevat uitsluitend wat onbepaald gruis. S1.6, een kuil, heeft één wandscherf opgeleverd, die deel heeft uitgemaakt van een pot of kom die is uitgevoerd in een zandig baksel. De steile, matig gladde schouder van dit relatief dunwandige stuk vaatwerk lijkt vloeiend over te gaan in een ongeveer verticale hals, terwijl de overgang naar het buikgedeelte een duidelijke knik vertoont. Op deze knik lijkt een vingertopindruk te zijn aangebracht, die mogelijk onderdeel vormde van een omlopende rij vingertopindrukken op de grootste wandomvang van de pot (fig. 8.8). Dit soort versiering komt af en toe voor op aardewerk uit de late bronstijd, vroege ijzertijd en het begin van de midden-ijzertijd. Uit paalgat S1.8 komt een ondateerbaar randscherfje van een open of licht gesloten halsloze schaal, kom of pot met een onverdikte afgeronde rand. Dit donkergrijze stuk is glad afgewerkt en verschaald met fijn zand. In het vlakbij gelegen S1.10 is, behalve een klein stuk verbrand bot, een vijftal scherven van vier verschillende stuks vaatwerk gevonden. Deze paalkuil kan worden gerekend tot een structuur waarvan ook paalkuil S1.9 deel heeft uitgemaakt. S1.10 bevat twee scherven aardewerk met een grof besmeten oppervlak. Deze scherven, met een dikte van 7 mm en 11 mm, zijn afkomstig van twee verschillende exemplaren. Op basis van deze vondsten is S1.10 te dateren in de ijzertijd. Gezien de vondsten uit de bovengrond dateert dit spoor waarschijnlijk uit de eerste helft van de ijzertijd, tussen 800 en 400 voor Chr.

S1.16 is het enige spoor in werkput 1 dat relatief veel scherven handgevormd aardewerk heeft opgeleverd: in totaal 51 scherven van maximaal 50 verschillende stuks vaatwerk. Tabel 2 toont een aantal kenmerken van dit aardewerk. Gelet op het volledig ontbreken van grove minerale magering (steengruis, grof zand of grindjes) moet het aardewerk uit S1.16 ná het begin van de late bronstijd dateren. Ook hier overheersen zandige baksels en is vaak potgruis toegevoegd als verschalingsmateriaal. Eenmaal is naast potgruis een kleine hoeveelheid plantaardig materiaal in de pottenbakkersklei beland. Nog sterker dan het aardewerk uit de bovengrond van werkput 1 valt het aardewerk uit S1.16 op door het voorkomen van relatief veel dunwandig aardewerk. Meer dan een

¹⁸ Van den Broeke 1991, 207.

¹⁹ Van den Broeke 1991, 207.

aspect	type	aantal scherven (MAI)	%
verschralingsmateriaal	grof mineraal	3	4
	(uitsluitend) fijn zand	10	13
	(uitsluitend) potgruis	20	26
	fijn zand + potgruis	38	50
	plantaardig	–	–
	onduidelijk of niets	4	5
	overig (fijn zand + ijzerconcreties)	1	1
	totaal	76	100
afwerking	besmeten	4	5
	ruw	3	4
	glad	26	34
	gepolijst	1	1
	onduidelijk (niet besmeten)	42	55
	totaal	76	100
aanwezigheid randversiering	aanwezig	–	
	afwezig	6	
aanwezigheid wandversiering	aanwezig	1	
	afwezig	75	

Tabel 1. Kenmerken van het handgevormde aardewerk dat tijdens de aanleg van werkput 1 is gevonden.

kwart van de scherven heeft een wanddikte van 5 tot 6 mm. Slechts één scherf is 10 mm dik, de rest dunner dan 9 mm. De gemiddelde wanddikte ligt rond 7,5 mm. Vergelijkbare waarden zijn in Zuid-Nederland bekend uit de late bronstijd en het begin van de midden-ijzertijd. In de vroege ijzertijd en de tweede helft van de ijzertijd is het aardewerk over het algemeen dikwandiger.²⁰ Het lage aandeel scherven met oppervlak-tebesmijting van 8% is kenmerkend voor aardewerk uit de gevorderde late bronstijd en met name de beginfase van de vroege ijzertijd.²¹ In S16 zijn randscherven van twee verschillende stuks vaatwerk teruggevonden. Ten eerste zijn dat twee randfragmenten van een dunwandige, reducerend grijs gebakken éénledige schaal met een onverdikte, vlak afgestreken rand (fig. 8.9). Ten tweede zijn verschillende rand- en wandscherven afkomstig van een middelgrote kom met een lange, rechte, nagenoeg verticaal gerichte schouder, die gebogen overgaat in een schuin naar binnen gaande buik. De grootste doorsnede van deze kom, waarvan de randoorsnede ca. 21 cm bedraagt, lijkt beneden de helft van de volledige hoogte van de kom te liggen (fig. 8.10). Op de iets naar binnen toe schuin afgevlakte rand is geen versiering aangebracht. Zowel het binnen- als buitenoppervlak is glad en lichtbruin van kleur. In het baksel is veel fijn zand en potgruis aanwezig. Mede op grond van zijn dunwandigheid (wanddikte 6 tot 7 mm) lijkt dit stuk in typologisch opzicht in de gevorderde late bronstijd of het begin van de vroege ijzertijd thuis te horen, globaal tussen 1000 en 750/700 voor Chr. Parallelen zijn onder andere aan te wijzen in de urnenvelden van Overijssel.²² In associatie met deze vorm komen in S16 twee wandscherven voor die afkomstig zijn van een pot, kom of schaal met een drieledig, scherp geknikt profiel (fig. 8.11). Deze vorm bezit een korte, iets bolle schouder, die in een scherpe hoek overgaat in de buik. Aan de bovenkant van de schouder is alleen de aanzet tot een verticaal neigende Hals of rand bewaard. Dit stuk is verschaald met fijn zand en vervaardigd in een donkergrijs baksel dat glad is afgewerkt. Hoewel niet is uit te sluiten dat deze scherven afkomstig zijn van één of twee biconische kommen of bekers met cilinderhals van types die frequent voorkomen in de late bronstijd,²³ doen deze vooral sterk denken aan Marne(-achtig) aardewerk uit de eerste helft van de midden-ijzertijd, omstreeks de 5e eeuw voor Chr.²⁴ De in S16 gevonden bodemfragmenten vertonen een directe, iets afgeronde overgang van standplaat naar de wand (fig. 8.12). Er zijn geen versierde scherven aangetroffen die nadere dateringsaanwijzingen kunnen geven.

²⁰ Van den Broeke 1991, 206.

²¹ Van den Broeke 1987, 32, schema fig. 5; 1991, 207.

²² Vergelijk bijvoorbeeld urn 69 uit Noord-Elsen (Verlinde 1987, 29, fig. 13), urn 297 uit Oldenzaal-De Zandhorst (Verlinde 1987, 85, fig. 46) en urn 594 uit Haarle (Verlinde 1987, 147, fig. 84).

²³ Vergelijk Verlinde 1987, 130, fig. 74.509, Verlinde 1987, 147, fig. 84.587 en Van den Broeke 1999, 28, fig. 4.

²⁴ Vergelijk Van den Broeke 1987, 34, fig. 6.

Gezien de geringe wanddiktes, het ontbreken van grove minerale verschraling, de beperkte vormaanwijzingen en vooral het kleine aandeel besmeten scherven lijkt het

aardewerk uit kuil S16 uit de tweede helft van de late bronstijd of het begin van de vroege ijzertijd te dateren, dus tussen ca. 1000 en 700 voor Chr. Hierbij moet wel worden aangetekend dat de omvang van dit aardewerkcomplex met zijn 51 scherven feitelijk te klein is om statistisch betrouwbaar te kunnen analyseren. Vanwege de geïsoleerde ligging van S16 is aan te nemen dat de vondstinhoud hiervan uit slechts één periode dateert. Het feit dat scherven van de kom met bijna verticale schouder uit alle delen van de vulling van de kuil afkomstig zijn, versterkt de indruk dat de inhoud van dit spoor een gesloten vondstcomplex voorstelt. Alleen voor de twee stukken aardewerk met een scherp geknikt profiel kan een datering in de midden-ijzertijd, tussen ca. 500 en 400 voor Chr., niet volledig worden uitgesloten. Mogelijk kan S16 op grond van vergelijkbare aardewerkcomplexen die bij toekomstig onderzoek in de regio tevoorschijn komen met grotere zekerheid worden gedateerd.

Samen met het andere handgevormde aardewerk uit werkput 1 duiden de vondsten uit S16 op de aanwezigheid van een meer of minder langdurig bewoonde nederzetting uit de periode van 1000/900 tot 400 voor Chr. Gezien de duidelijke verschillen in besmijting tussen het aardewerk dat in S10 en in S16 is aangetroffen, moet deze bewoning zich hebben uitgestrekt over een tijdvak – waarschijnlijk omstreeks de overgang van de late bronstijd naar de vroege ijzertijd – van minstens een eeuw.

aspect	type	aantal scherven (MAI)	%
verschalingsmateriaal	grof mineraal	–	–
	(uitsluitend) fijn zand	17	34
	(uitsluitend) potgruis	7	14
	fijn zand + potgruis	16	32
	plantaardig	–	–
	onduidelijk of niets	9	18
	overig (fijn zand + ijzerconcreties)	1	2
	totaal	50	100
afwerking	besmeten	4	8
	ruw	2	4
	glad	26	52
	gepolijst	1	2
	onduidelijk (niet besmeten)	17	34
	totaal	50	100
aanwezigheid randversiering	aanwezig	–	
	afwezig	2	
aanwezigheid wandversiering	aanwezig	1	
	afwezig	49	

Tabel 2. Kenmerken van het handgevormde aardewerk uit kuil S16.

6 AARDEWERK UIT DE MIDDELEEUWEN, NIEUWE EN NIEUWSTE TIJD

Jan Thijssen & Jeroen Wildenberg

Materiaal uit de middeleeuwen en de nieuwe tijd komt nauwelijks voor. Dit komt overeen met het ontbreken van bewoning in de historische bronnen. Er zijn 17 scherven van 13 exemplaren gedraaid aardewerk gevonden. Het kan op basis van de gebruikperiode en het materiaal in verschillende groepen worden onderverdeeld. Hieronder wordt een

korte beschrijving en datering van de gevonden aardewerkfragmenten gegeven.

- kogelpot (13^e eeuw): Een fragment (Paffrath-achtig).
- steengoed (s2, 14^e eeuw): Een fragment van een kan uit Langerwehe.
- Aziatisch porselein (1600–1750): Twee fragmenten van een bord, mogelijk uit China, en een mogelijke pijp.
- faience (1650–1800): Een fragment van een bord.
- roodbakkend aardewerk (18^e eeuw): Twee fragmenten uit het Rijnland, waarvan een behorend tot een kan.
- witbakkend (1700–1850): Een fragment van een pot, waarschijnlijk uit Frankfurt.
- industrieel wit (1750–heden): Fragmenten van drie borden, waarvan een in *creamware*, een kop en een mogelijke terrine. Alle waarschijnlijk uit Groot-Brittannië.

7 OVERIGE VONDSTEN

Naast aardewerk zijn maar weinig andere vondsten aangetroffen. Er zijn 21 metalen voorwerpen, drie fragmenten glas, 21 stuks bouw materiaal, 4 natuurstenen voorwerpen en 14 verbrande botfragmenten gevonden.

De metalen voorwerpen dateren nagenoeg allemaal uit een nabij verleden. Eén bronzen voorwerp kan niet gedetermineerd noch gedateerd worden. De ijzeren voorwerpen omvatten vooral nagels, maar er zijn ook drie granaatscherven, een schroef en twee fragmenten van scharnieren gevonden. Drie ijzerslakken kunnen niet aan een periode toegewezen worden. Vijf ijzeren voorwerpen zijn niet nader te determineren. Wat vondsten uit lood betreft, zijn een kogel en een onbepaald voorwerp verzameld. Tenslotte is een kogel uit de Tweede Wereldoorlog en een aluminium plaatje gevonden.

Het glas dateert in de laatste twee eeuwen en bestaat uit twee kleurloze vensterfragmenten, drie scherven van een kleurloze fles en de bodem van een bruine (bier)fles. Het bouw materiaal bestaat uit fragmenten dakpan (16, voornamelijk rode maar ook 3 grijze), tegel (1) en beton (1). De natuurstenen voorwerpen dateren uit de nieuw(st)e tijd. Het gaat om drie fragmenten steenkool en een fragment van een dakleij.

De weinige verbrande botfragmenten zijn voornamelijk gevonden in de bouwvoor en de onderliggende B-horizont. De fragmenten zijn zeer klein en allemaal gevonden binnen 20 m van de twee Romeinse graven. Of dit betekent dat deze fragmenten van deze of andere graven afkomstig zijn, is niet duidelijk.

8 CONCLUSIE

Het proefsleuvenonderzoek op het voorliggende terrein heeft weinig maar wel belangrijke informatie opgeleverd. Deze informatie is aanvullend op de resultaten van het in 1999–2000 opgegraven terrein aan de overkant van de Botsestraat (Lel). Hierbij zijn resten van een prehistorische (vermoedelijk ijzertijd-) nederzetting aangesneden die in een geulenlandschap gelegen is. In de werkputten uit 2007 is daarentegen geen spoor aangetroffen van deze geulen. Ook de bodemopbouw ter plaatse is anders. Het terrein ligt hier wat hoger en we hebben te maken met oeverwalafzettingen. In werkput 1 zijn enkele sporen (kuilen en paalgaten) en 139 scherven handgevormd prehistorisch aardewerk gevonden. Het aardewerk dateert uit de periode late bronstijd tot midden-ijzertijd, wat er op wijst dat het gebied over een periode van ca. 1000/900 voor Chr. tot ca. 400 voor Chr. bewoond is. Gezien het aantal sporen en de diffuse verspreiding ervan in werkput 1, en het volledige ontbreken van sporen in de andere werkputten kan gesteld worden dat we hier te maken hebben met de randzone van een nederzetting, naar alle waarschijnlijkheid de nederzetting die aan de overkant van de straat is gevonden.

Op het einde van de ijzertijd is het eerder genoemde geulenlandschap afgedekt met een kleiige laag. Hierin zijn tijdens de Romeinse tijd talrijke graven aangelegd. De grenzen van het grafveld, dat minstens 100 graven telde, zijn tijdens het onderzoek in 1999–2000

aan de zuidelijke en westelijke kant vastgesteld. Aan de oostzijde lijkt het grafveld nog iets verder door te lopen, op het naburige terrein dat niet onderzocht kon worden.

Het onderhavige terrein is niet afgedekt met deze kleiige laag, waardoor de Romeinse graven op hetzelfde niveau zijn aangetroffen als de prehistorische bewoningssporen. Het onderzoek heeft slechts twee Romeinse graven opgeleverd, beide gelegen in het zuidelijke deel van de meest zuidelijke werkput. Ten noorden van deze graven zijn geen begravingen meer aangetroffen. Dit betekent dat we ook aan deze kant de grens van het grafveld bereikt hebben.

De twee graven zijn zeer verschillend, niet alleen wat betreft het graftype maar ook wat betreft de bijgiften. In wat volgt zal eerst per graf uiteengezet worden hoe en waar de crematie van de overledene heeft plaatsgevonden, gevolgd door een beschrijving van de grafgiften.

Er zijn verschillende manieren mogelijk waarop de crematieresten in het graf terecht zijn gekomen. Na het overlijden wordt het lichaam van de overledene enige tijd opgebaard, waarna het op een brandstapel wordt gecremeerd. In sommige gevallen blijkt dat de brandstapel in de directe nabijheid van of naast het graf opgebouwd is, zoals Haalebos voor enkele graven in het grafveld Nijmegen-Hatert heeft vastgesteld,²⁵ maar hij kan evengoed op enige afstand van het graf hebben gelegen. Na de crematie zijn de crematieresten, evenals de (resten van de) verbrande bijgiften, uitgezocht en – al dan niet in een container – in de grafkuil geplaatst. In sommige gevallen heeft men uitsluitend de verbrande botfragmenten en bijgiften verzameld (Hiddinks type A), in andere gevallen zijn ook (grote) hoeveelheden van de verbrandingsresten in de grafkuil terecht gekomen (Hiddinks type B). In het geval dat er van is afgezien de crematieresten van de overledene uit te zoeken maar er voor gekozen is de grafkuil in één keer met crematie- en verbrandingsresten te vullen, hebben we te maken met Hiddinks type C.

Op de bodem van graf 1 zijn bijzonder veel verbrandingsresten, vermengd met crematieresten en verbrande bijgiften aangetroffen. De verbrande botfragmenten, 354 gr in totaal,²⁶ zitten verspreid in de vulling en lijken niet verzameld te zijn in een container (urn, doek of kistje) (fig. 6). We kunnen dit graf dan ook tot het type C rekenen.

Wat betreft de grafinventaris (fig. 6) blijkt uit de catalogus dat minstens 7 bijgiften op de brandstapel zijn geplaatst. Scherven van drie individuen aardewerk zijn gevonden: een parelurn type Holwerda BW 28, een pot in ruwwandig aardewerk type Stuart 201 en een pot in handgevormd aardewerk. Van de eerste twee exemplaren zijn veel (grote) rand-, wand- en bodemfragmenten gevonden en het lijkt er op dat beide ook als bijgift aan de overledene zijn meegegeven. Parelurnen type Holwerda BW 28 zijn reducerend gebakken, grijze (*terra nigra*) bekers met veelal een zwarte deklaag op het bovenste deel van de buitenwand. Ze worden gekenmerkt door een versiering die bestaat uit rijen 'parels' en hoefijzervormige ornamenten van opgespoten klei (*barbotine*). Deze klei heeft een andere samenstelling dan de klei waaruit de beker zelf is opgebouwd, blijkens het feit dat tijdens het verbrandingsproces de 'zwarte' parels wit worden terwijl de rest van de beker een grijze kleur blijft houden. De vorm van parelurnen komt overeen met de geverfde bekers type Stuart 1. De bekers worden vooral in *Germania inferior* gevonden en dateren vanaf 40 na Chr. tot in de eerste helft van de 2^e eeuw.²⁷ De ruwwandige pot type Stuart 201 heeft een naar buiten omgebogen en brede, afgeplatte rand. De rand is nagenoeg horizontaal. Op de schouder zijn twee groeven zichtbaar. Dergelijke potten komen vooral vanaf 40 na Chr. in zwang en zijn nog tot in de 2^e eeuw geproduceerd. De scherven handgevormd aardewerk hebben allemaal zeer kleine afmetingen, waardoor het nog maar de vraag is of deze pot aan de in dit graf bijgezette overledene is meegegeven, of we hier te maken hebben met fragmenten die na een vorige crematie op de brandplaats zijn blijven liggen en 'bij toeval' in dit graf terecht zijn gekomen. Naast aardewerk zijn nog een fragment van een bronzen draad*fibula* en een fragment van een ijzeren draad*fibula* gevonden. Een klein hol en gebogen bronzen fragment zou mogelijk van een *strigilis* afkomstig kunnen zijn. Of de andere kleine stukken gesmolten brons afkomstig zijn van dit voorwerp of van het voorwerp waarvan de beslagnageltjes en de kleine fragmenten beslag onderdelen waren, is onbekend. Verspreid in de verbrandingsresten zijn tenslotte 15 schoenspijkers gevonden. Fragmenten van 38 grotere ijzeren nagels zaten eerder in het hout dat gebruikt is voor de brandstapel.

De crematieresten van graf 2, 250 gr in totaal, zijn op een totaal verschillende manier in de grafkuil terecht gekomen. Bij dit graf kunnen we met zekerheid zeggen dat de

25 Haalebos 1990, 13.

26 Dit is echter slechts een fractie van de hoeveelheid die na de verbranding van een lichaam overblijft. Voor een volwassene bedraagt dit grofweg 1,5–2,0 kg (Hiddink 2003, 23).

27 Haalebos 1990, 148, fig. 8.84.6 en 150–151, type 3280.

brandstapel zich direct boven de grafkuil heeft bevonden, een zogenoemd *bustumgraf* (Hiddinks type F). Bij deze grafvorm vallen de crematie- en verbrandingsresten direct in de grafkuil. Deze grote kuilen worden doorgaans gekenmerkt door een zeer grote hoeveelheid verbrandingsresten en soms door de verbranding van de kuilwand. Graf 2 meet 1,7 x 0,55 m. Onder de B-horizont resteert nog 42 cm van de originele diepte, waaruit afgeleid kan worden dat – aangezien het Romeinse maaiveld op dit terrein nagenoeg onveranderd is ten opzichte van het huidige maaiveld – deze grafkuil ongeveer 1 m diep in de bodem is ingegraven. De onderste 25 cm van de grafkuil bestaat uit een donkergrijs tot zwart pakket houtskool met daarin veel crematieresten en verbrand aardewerk. Daarboven komen nog crematieresten en houtskool voor, maar in opvallend mindere mate. Langs de wanden van de grafkuil bevindt zich een enkele cm dik verbrand leempakket, het resultaat van het verbranden van de kleiige ondergrond tijdens het crematieproces. Aan de binnenkant van de grafkuil is deze verbrande leem donkerrood, daarnaast is een zwarte band zichtbaar (fig. 7). Deze kleur is veroorzaakt door het reducerend bakken van de ondergrond.

In zijn overzicht van het grafritueel in de late ijzertijd en de Romeinse tijd stelt Hiddink dat het *bustumgraf* een graftype is dat slechts weinig voorkomt in het Maas-Demer-Schelde-gebied.²⁸ Ten tijde van zijn onderzoek was er slechts één bekend voor Nijmegen: graf 210.A–.204 in het grafveld van Nijmegen-Hatert.²⁹ In dit graf, waar van de bodem en de zijanten bedekt zijn met houtskool en enkele stukken verkoold hout, zijn echter geen crematieresten gevonden. Recent onderzoek in Nijmegen en de naburige gemeenten heeft voor wat betreft dit type graf meer informatie opgeleverd. Met name tijdens de onderzoek op het terrein van de St. Maartenskliniek in Ubbergen zijn verschillende *bustumgraven* opgegraven, die allemaal uit de laatste decennia van de 1^e eeuw of de eerste jaren van de 2^e eeuw dateren.³⁰ Of daarmee zulke graven aan de aanwezigheid van het Tiende Legioen in Nijmegen gekoppeld mogen worden is echter niet met zekerheid te zeggen.

De overledene die in dit graf is begraven heeft slechts drie bijgiften meegekregen: een geverfde beker in techniek A type Stuart 1, een pot van handgevormd aardewerk en een bronzen *fibula* (fig. 7). De beker in techniek A, dit wil zeggen uitgevoerd in wit aardewerk met een bruinoranje deklaag die overschaduwde wordt door bruinrijze vlekken, is een bolle beker met een geprofileerde rand. Het betreft een grote beker met *barbotineversiering* in de vorm van blaadjes en schubben. De handgevormde pot is ook een vrij groot exemplaar, dat vanaf de onderkant van de schouder besmeten is. De vondst van een klein fragment van een oor duidt er op dat de pot minstens één oor had. De *fibula* is te gefragmenteerd om nog aan een type te kunnen toeschrijven. De locatie van de bijgiften in de grafkuil geeft een goede indicatie van de plaats waar zij ten tijde van de lijkverbranding op de brandstapel hebben gestaan (fig. 7). De *fibula* is gevonden aan de zuidkant van het graf. Dit wil zeggen dat de overledene met het hoofd aan de zuidkant op de brandstapel is gelegd. Het handgevormd aardewerk is voornamelijk gevonden in het zuidwestelijke kwadrant. Deze pot heeft met andere woorden aan de linkerkant van de overledene, meer bepaald ter hoogte van het hoofd, gestaan. De geverfde beker is gevonden ter hoogte van de borstkas. Of hij links of rechts van de overledene heeft gestaan, is niet te achterhalen.

Op basis van het bovenstaande kan een eerste indicatie gegeven worden omtrent de datering van dit deel van het grafveld. De bijgiften van gedraaid aardewerk in beide graven duiden op een datering in een periode na 40 na Chr. tot in de eerste decennia van de 2^e eeuw. Het voorkomen van handgevormd aardewerk sluit hier mooi bij aan en het geheel plaatst beide graven in de tweede helft van de 1^e eeuw.

Hoewel in dit rapport slechts twee graven van de in totaal ca. 90 graven zijn uitgewerkt, kunnen we in ieder geval stellen dat het Romeins grafveld aan de Botsestraat in ieder geval in de loop van de 1^e eeuw in gebruik is geraakt. Hoe lang men hier heeft begraven zal pas duidelijk worden als de overige graven zijn geanalyseerd maar de eerste indruk tijdens het veldwerk was dat dit langer dan de eerste helft van de 2^e eeuw zal zijn geweest.

Bovendien blijkt het voorkomen van *bustumgraven* in en rond Nijmegen geen vreemd gegeven te zijn, in tegenstelling tot andere delen in het Maas-Demer-Schelde-gebied. De Romeinse nederzetting in Leuth ligt op korte afstand van hoofdplaats van de Bataven *Oppidum Batavorum*, maar ook op korte afstand van de militaire centra in

28 Hiddink 2003, 22.

29 Hiddink 2003, 22 voetnoot 62; Haalebos 1990, 13 en 36. Van dit graf resteert nog 45 cm. Omdat dit waarschijnlijk gemeten is vanaf het opgravingsvlak en er rekening gehouden moet worden met een pakket van enkele dm dik tussen dit vlak en het oorspronkelijke Romeinse maaiveld, lijkt de diepte van dit graf vergelijkbaar te zijn met graf 2 aan de Botsestraat.

30 Magnée-Nentjes 2010.

Nijmegen-Oost en het eerder genoemde grafveld op de Hengstberg. Het gebruik van dit graftype in dit grafveld sluit met andere woorden aan bij een in deze regio gangbare traditie in het begrafenisritueel gedurende de 1e eeuw.

Het grafveld is aangelegd langs de Romeinse weg die onder de huidige Botsestraat ligt en van het centrum van Leuth naar het oosten loopt.³¹ De meeste graven zijn ten zuiden van deze weg aangelegd, ten noorden ervan zullen er maar weinig mensen zijn begraven. Dit blijkt uit het gegeven dat de noordelijke begrenzing van het grafveld zich niet ver van de weg bevindt. Een verklaring hiervoor kan gezocht worden in de landschappelijke opbouw. Ten zuiden van de Romeinse weg hebben we te maken met een gebied dat laaggelegen is (oorspronkelijk geulenlandschap) en dus nat zal zijn geweest. Het gebied ten noorden van de Romeinse weg daarentegen bestaat uit hogergelegen (dus droge) oeverwalafzettingen, waardoor het zich beter leent voor landbouwactiviteiten. Het kleipakket dat het prehistorische geulenlandschap bovendien heeft afgedekt zal moeilijker te bewerken zijn geweest, hoewel het weiden van vee hier natuurlijk wel mogelijk geweest zal zijn. Tenslotte moet nog opgemerkt worden dat, hoewel op dit moment aangenomen wordt dat ook de oostelijke grens bereikt is, niet uitgesloten kan worden dat er zich nog meer graven in oostelijke richting langs de weg bevinden.

Na de Romeinse tijd lijkt het terrein niet meer gebruikt te zijn voor bewoning of begraving. Daar zijn althans in deze proefsleuven geen aanwijzingen voor gevonden. Het weinige materiaal dat uit de laatste 700 jaar gevonden is, zowel aardewerk als andere vondsten, zal vooral ter plaatse zijn terecht gekomen door bemesting van het terrein, dat voornamelijk als landbouwgrond in gebruik lijkt te zijn geweest.

9 WAARDERING EN AANBEVELINGEN

De Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (versie 3.1) geeft richtlijnen volgens welke de vindplaats kwalitatief gewaardeerd kan worden. De kwaliteit van de archeologische resten is afhankelijk van de belevingswaarde, de fysieke hoedanigheid en de inhoud of het belang ervan voor de archeologie. De eerste is alleen van toepassing als de vindplaats bovengronds zichtbaar is. De conservering en gaafheid (compleetheid) bepalen samen de score voor de fysieke kwaliteit: drie punten voor hoge, twee punten voor middel-hoge en één punt voor lage kwaliteit. Zeldzaamheid, informatie- en ensemblewaarde bepalen samen de inhoudelijke kwaliteit, hetgeen wordt uitgedrukt door middel van hetzelfde puntensysteem.

Het terrein aan de Botsestraat ligt in een archeologisch gezien rijk gebied van Leuth. In de directe omgeving zijn resten aangetroffen van een Romeins grafveld, maar ook van een prehistorische en Romeinse nederzetting. In twee van de drie werkputten zijn geen archeologische sporen aangetroffen. Uit de sporen die in werkput 1 zijn gevonden blijkt dat we op het terrein de noordelijke begrenzing van het Romeinse grafveld hebben bereikt maar dat we ons hier ook in de randzone van een prehistorische nederzetting bevinden.

waarden	criteria	scores			totale score
		hoog	midden	laag	
beleving	schoonheid				wordt niet gescoord
	herinneringswaarde				wordt niet gescoord
fysieke kwaliteit	gaafheid	3			5
	conservering		2		
inhoudelijke kwaliteit	zeldzaamheid		2		7
	informatiewaarde	3			
	ensemblewaarde		2		
	representativiteit	n.v.t.			

Op basis van de fysieke kwaliteit scoort deze vindplaats 5 punten (tabel 3); volgens de KNA is hij hierdoor behoudenswaardig. De totale score voor de inhoudelijke kwaliteit komt op 7, waardoor ook op basis van deze criteria het grootste deel van het plangebied als behoudenswaardig kan worden aangemerkt. De voorgenomen grondwerkzaamheden zullen echter niet zo diep gaan dat zij de archeologische resten in de onmiddellijke omgeving van de graven bedreigen. Ondanks de hoge score is daarom besloten geen verder onderzoek op het terrein uit te voeren. Echter, bij toekomstige werken moet deze hoge score wel meegenomen worden in de planvorming en zal rekening gehouden moeten worden met archeologisch onderzoek.

LITERATUUR

Bechert, T., 1980: Zur Terminologie Provinzialrömischer Brandgräber, *Archaeologisches Korrespondenzblatt* 10, 253–258.

Berendsen, H.J.A., E.L.J.H. Faessen & H.F.J. Kempen, 2001: *Zand in banen. Zanddiepte-attentiekarten van het Gelderse riviereengebied, met inbegrip van de uiterwaarden*, Arnhem.

Berendsen, H.J.A. & E. Stouthamer, 2001: *Paleogeographic development of the Rhine-Meuse delta, The Netherlands*, Assen.

Boemaars, N.M.J.E., 2006: *Plangebied Botsestraat (N840)/Bredestraat te Leuth, gemeente Ubbergen. Archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (RAAP-notitie 1855).

Broeke, P. van den, 1987: De dateringsmiddelen voor de ijzertijd van Zuid-Nederland, in: W. van der Sanden & P. van den Broeke (red.), *Getekend Zand. Tien jaar archeologisch onderzoek in Oss-Ussen*, Waalre, 23–41.

Broeke, P. van den, 1991: Nederzettaardewerk uit de late bronstijd in Zuid-Nederland, in: H. Fokkens & N. Roymans (red.), *Nederzettingen uit de bronstijd en de vroege ijzertijd in de lage landen*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 13), 193–211.

Broeke, P. van den, 1999: Van mesolithicum tot middeleeuwen: het archeologische potentieel van het Betuwse deel van Nijmegen (Nl.), *Lunula* VII, 26–31.

Broeke, P. van den, 2007: Het aardewerk uit de ijzertijd/Inheems-Romeins aardewerk, in: H. van Enkevort (red.), *De Romeinse cultusplaats. Een opgraving in het plangebied Westeraam te Elst – Gemeente Overbetuwe (Gld.)*, Nijmegen (Archeologische Berichten Nijmegen – Rapport 5), 63–69.

Eck, J. van, 2005: *Historische atlas van Ooijpolder & Duffelt. Een riviereengebied in woord en beeld*, Amsterdam.

Enkevort, H. van & A.M. Magnée-Nentjes, 2007: *Het Romeinse grafveld op het Schebelaarsveld*, Nijmegen (Archeologische Berichten Wijchen – Rapport 2).

Gaauw, P.G. van der & C.M. Soonius, met bijdragen van K. van der Graaf & A.L. Vernooij, 1993: *Een archeologische kartering, inventarisatie en waardering in het Landinrichtingsgebied Ooijpolder*, Amsterdam (RAAP-rapport 55).

Haalebos, J.K., met bijdragen van A.H.C. Ruys & J.R.A.M. Thijssen, 1990: *Het grafveld van Nijmegen-Hatert. Een begraafplaats uit de eerste drie eeuwen na Chr. op het platteland bij Noviomagus Batavodurum*, Nijmegen (Beschrijving van de verzamelingen in het Provinciaal Museum G.M. Kam te Nijmegen XI).

Hendriks, J. & A.M. Magnée-Nentjes, met een bijdrage van L. Smits, 2008: *Graven aan de Molenberg. Archeologisch onderzoek van een grafveld uit de Romeinse tijd langs de Baron d'Osyastraat te Wijchen*, Nijmegen (Archeologische Berichten Wijchen – Rapport 3).

Hiddink, H., 1998: *Opgravingen in Kampershoek en de Molenakker te Weert*, Amsterdam (Zuidnederlandse Rapporten 5).

Hiddink, H.A., 2003: Aspecten van het grafritueel in de late ijzertijd en de Romeinse tijd in het Maas-Demer-Scheldegebied, in: H.A. Hiddink (red.): *Het grafritueel in de late ijzertijd en de Romeinse tijd in het Maas-Demer-Schelde-gebied, in het bijzonder van twee grafvelden bij Weert*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 11), 1–76.

Holwerda, J.H., 1941: *De Belgische waar in Nijmegen*, 's Gravenhage (Beschrijvingen van de verzameling van het museum G.M. Kam te Nijmegen II).

Holwerda, J.H., 1944: *Het in de pottenbakkerij van de Holdeurn gefabriceerde aardewerk uit de Nijmeegsche grafvelden*, Leiden (Beschrijvingen van de verzameling van het museum G.M. Kam te Nijmegen III).

Leest, A. van der, H. Stam & H. Wonink (red.), 2005: *Grote historische topografische atlas ± 1905 Gelderland – schaal 1:25.000*, Tilburg.

Magnée-Nentjes, M., met bijdragen van H. van Enckevort, R. Reijnen & L. Smits 2010: *Een Romeins grafveld op de Hengstberg. Archeologisch onderzoek bij de St. Maartenskliniek in de gemeente Ubbergen*, Nijmegen (Archeologische Berichten Ubbergen – Rapport 4).

Stiboka, 1975: *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Toelichting bij de kaartbladen 40 West Arnhem en 40 Oost Arnhem*, Wageningen.

Stuart, P., 1977a: *Een Romeins grafveld uit de eerste eeuw te Nijmegen. Onversierde terra sigillata en gewoon aardewerk*, Nijmegen (Beschrijvingen van de verzamelingen in het Rijksmuseum G.M. Kam te Nijmegen VIII).

Stuart, P., 1977b: *Gewoon aardewerk uit de Romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te Nijmegen*, Nijmegen (Beschrijving van de verzamelingen in het Rijksmuseum G.M. Kam te Nijmegen VI).

Verlinde, A.D., 1987: *Die Gräber und Grabfunde der späten Bronzezeit und frühen Eisenzeit in Overijssel*, Leiden (proefschrift, ook verschenen in: *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 28, 29, 30 en 35).

Willemse, N.W., 2005: *Gemeente Ubbergen. Een archeologische beleidsadvieskaart*, Amsterdam (RAAP-rapport 1053).

Afgebeelde vondstnummers

figuur	vondstnummer
6.b1	1.088
6.b2	1.088
6.b3	1.092
6.b4	1.045
6.b5	1.012
7.b1	1.106
7.b1	1.091
8.1 en 4	1.011
8.2-3 en 6-7	1.009
8.5	1.021
8.8	1.032
8.9	1.049
8.10	1.050
8.11	1.051
8.12	1.036

Illustratieverantwoording

Camilla Huss	CH
Rob Mols	RM
Martijn Spinder	MS
René Reijnen	RR
Tim van der Weyden	TW

Uitgave

G E M E E N T E

Nijmegen

Directie Grondgebied
Afdeling Stadsontwikkeling
Bureau Archeologie en Monumenten
Postbus 9105
6500 HG NIJMEGEN
(024) 329 30 79